

O srčnosti in vzgoji

■ **Mateja Centa Strahovnik**, dr. znanosti, je raziskovalka in docentka na Teološki fakulteti v Ljubljani. Raziskuje na področjih teorij čustev, etike in geštalt pedagogike. Več let je sodelovala pri mednarodnih projektih. Trenutno vodi svoj raziskovalni projekt *Kognitivna teorija čustev v kontekstu teologije čustev: telesni občutki, spoznanje in moralnost*. Izvaja tudi izobraževanja ter delavnice za mladostnike, vzgojitelje in učitelje po načelih geštalt pedagogike.

Govoriti o otroškem srcu pomeni govoriti o celotni otrokovi osebi, ki je na nek način v procesu temeljnega oblikovanja. Gre za eno izmed osrednjih podmen celostne vzgoje, ki poudarja gledanje na človeka kot celoto. V pričujočem prispevku bom svoja razmišljanja o otroškem srcu, srčnosti ter etiki povezala z delom filozofinje Mary Midgley, ki je izjemno pomembna tudi za področje vzgoje. Začela bom z orisom njenega razmisleka o živalskosti ter tem, na kakšen način je naša lastna živalskost del naše človeškosti. V tem smislu je pomembno, kako otrokom predstavimo živali in kako jih dojemajo.

Živalskost in zverinskost

Midgley se zavzema za spremembo našega odnosa do živali ter zavrnitev nekaterih ukoreninjenih predpostavk oz. ovir, ki jih je naša kultura vzpostavila med nami in živalmi ter so lahko izvor našega nesprejemljivega obravnavanja živali (Strahovnik, 2013). Med osrednjimi ovirami, ki jih je treba odpraviti, je naše razumevanje pojmov čustev, razuma, jezika, prepričanj in antropomorfizma, ki ga spremlja, npr. da lahko razum obstaja neodvisno od čustvenega življenja, da so čustva možna brez prepričanj, da razumevanje terjja jezik, da ne moremo zatrditi notranjega zavestnega življenja živali, saj ne moremo vedeti, kako se zares 'počutijo' ...

Zavrnuti je treba tudi poenostavljeno sliko moralnosti, ki izrisuje koncentrične kroge moralne pomembnosti glede na oddaljenost od nas (našega kroga), s katerimi upada tudi zavezujočnost naših moralnih dolžnosti in predpostavka, da je sočutje omejeno na določeno količino, zato ga ni smiselno pretirano 'porabljeni' za živali, saj ga potem ne bo nič ostalo za ljudi (Midgley, 1983).

Kot eno izmed takšnih stranpoti oz. slepih ulic izpostavi tudi pravljice, v katerih nastopajo živali. Te so pogosto orisane zelo enostransko. Volkovi so npr. razumljeni kot osamljene in krvoločne zveri. Njihovo dejansko življenje in obnašanje pa je bistveno drugačno; so socialne živali, ki

so izrazito zveste, čiste, pogumne, vztrajne in spoštljive. Njihovi sicer redki medsebojni spopadi se končajo s podreditvijo in ne z ubijanjem (za razliko od človeka). V pravljicah pa pogosto nastopajo njihove podobe, ki so takšne, kakor bi bile oblikovane zgolj na podlagi redkih in bežnih soočenj pastirjev z volkovi, ki napadejo čredo. (Ne gre za to, da bi morali pravljice preoblikovati, ampak za to, da se zavedamo njihovih omejitev, ko gre za prenos izven okvira pravljic.) Zverinskost je torej oznaka, ki zverem pritiče v precej manjši meri kot človeku (Midgley, 1973).

Človekova narava in napor mišljenja

Ta uvid pogosto umanjka tudi pri pogledih na vzgojo, kjer je na primer živalskost, 'zverinskost' ali nasilnost vezana zgolj na vidik telesa in je človeški, razumni duši tuja. Podobna človeka za Midgley ni in ne more biti zgolj črno-bela. Človek ni niti zgolj sebičen, niti zgolj agresiven ('volk' sočloveku), niti povsem svoboden, niti zgolj produkt svojega okolja, niti zgolj določen s temeljnimi nagoni. Je vse to in je celota; razumnost kot naša odlika ima svoj pomen in svoje mesto šele v odnosu do nas kot človeških živali ter do niza navad in praks, ki jih medsebojno vzpostavljamo in gojimo (Midgley, 1979). Ta vidik pri vzgoji otroškega srca ne sme ostati zabrisan. Kadar torej otrok, npr. kot pravljčni oz. zamišljeni junak v okviru zgodbe, ki si jo ustvari sam, išče svojo pot, ki je polna težkih preizkušenj ali pa prijetnih srečanj, je pravzaprav vsak element in lik, ki je v pravljici, sestavni del njega samega.

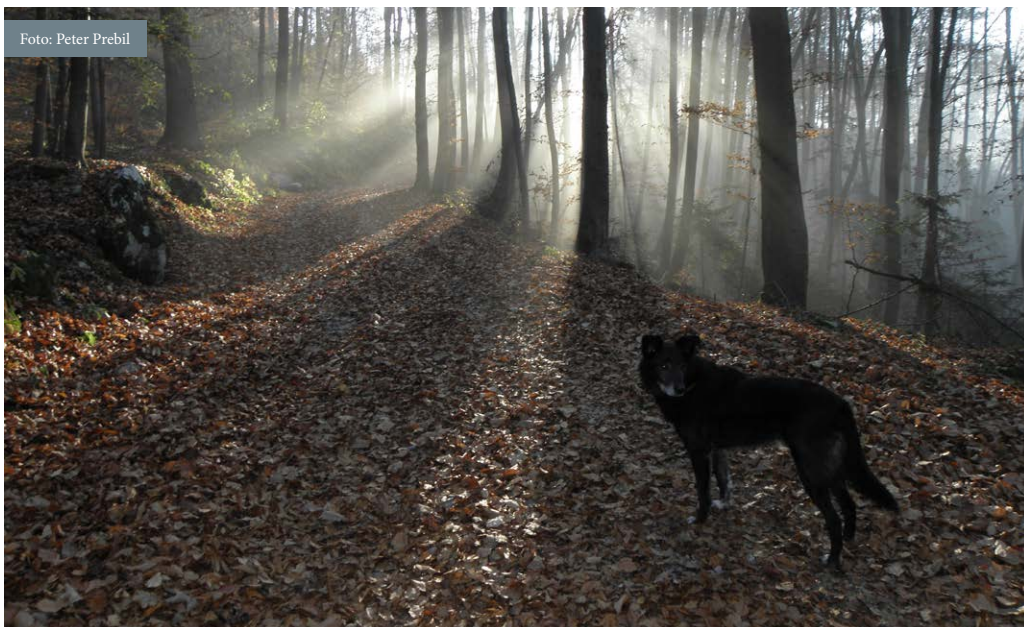

Foto: Peter Prebil

Tako kot je lahko pogumni kraljevič, je lahko tudi zlobni volk. Način, kako otrok sprejema, prepozna oz. se odziva na te uvide, pa je lahko seveda tudi boleč. Boleč v smislu zavedanja, kadar želi nekaj spremeniti, kadar želi ravnati drugače, kadar ga nekaj ne osrečuje (zaveda pa se tudi, da s tem vpliva na okolico, ljudi okoli sebe). Razvijanje novih poti razmišljanja in možnosti za dejanja je namreč naporno (angl. painful thinking), a neizogibno, kadar želi otrok postati drugačen, boljši (Midgley, 1996).

Naloga staršev, šole ali drugih pomembnih ljudi v življenju tega otroka je, da ga prepoznajo v tej točki truda, ki je tako pomembna za njegovo spremembo. Njihova naloga je, da otroku nudijo podporo. To pomeni, da mu pomagajo iti skozi to bolečino na način, ki ga potrebuje (ne pa npr. tako, da delajo oz. rešujejo stvari namesto njega). Odrasli preko svojega sočutja, poguma in srčnosti pokažejo, da je tudi bolečina del življenja, a še zdaleč ni edini del življenja. Tako lahko otrok doživi in preživi bolečino (preko sodelovanja), ki ga preobrazí. Dobi nov obraz, postane nov, močnejši lik v pravljici.

Otroško srce in srčnost

Te misli lahko širše navežemo tudi na pojem srca in srčnosti. Srce in srčnost nista med pojmi, ki bi jih pogosto srečali v etiki, če pa nanju naletimo, je to največkrat v pomenu pogumnosti. A srčnost sega onkraj tega. Zajema določeno plemenitost oz. srčno kulturo, kakor pravimo (Midgley, 1981). Pojem srce prej umestimo na polje medicine ali pa romantike. Po drugi strani brezsrčnost označuje predvsem neusmiljenost, a ni omejena zgolj na slednjo. Prav zlahka jo razumemo tudi kot sopomenko

za neetičnost nasploh. In če je tradicionalno naša glava povezana z razsežnostmi razuma, namenov in zaznavanja, potem je srce v prvi vrsti povezano z razsežnostjo skrbi. Med obojim pa mora biti v okviru vzgoje vzpostavljen dinamičen odnos. Le na ta način lahko izključno pozornost na vidike avtonomije, samostojnosti in individualnosti dopolnimo z etično še bolj osrednjimi pojmi odnosa, skrbi za druge in zase ter moralne občutljivosti.

Opustiti moramo podobo oz. model človeka kot samostojnega, neodvisnega moralnega delovalca s pravicami in svoboščinami, ki se je oblikoval v razsvetljenstvu, in ga nadomestiti z modelom medsebojno odvisnih in medsebojno povezanih živih bitij (ekosistema). Izbira med razumom in čustvi se na ta način pokaže kot lažna dilema, podobno kot se kot takšna pokaže izbira med človekovo naravo ter svobodno voljo.

Prepletena mreža

Ideja za učno dejavnost

1. korak: V prvem koraku učence prosite, naj izberejo eno žival in si jo zapišejo na listič papirja. Če želite dobiti raznolike odgovore, lahko vnesete dodatni pogoj, npr. ime učenca in ime živali morata imeti vsaj eno skupno črko (npr. Dejan – tiger).

2. korak: V naslednjem koraku morajo učenci najti oz. pomisliti na dve drugi živali, od katerih so odvisne njihove prvotno izbrane živali (npr. kot vir hrane ali za življenje v simbiozi). Vsako od teh nadaljnjih živali naj zapišejo na ločen listič papirja.

3. korak: V tem koraku poiščite prazen zid ali veliko predstavitevno ploščo oz. plakat, ki jo lahko uporabite. Izberite učenko ali učenca, ki bo začel ta del dejavnosti (za izbiro lahko uporabite igro ali kakšno podobno dejavnost). Učenec naj nato položi košček papirja s prvotno izbrano živaljo na sredino in lističa z dvema drugim živalima naokrog na način, ki bi mu omogočil, da ju poveže z risanjem črte ali lepljenjem vrvice med lističi papirja. Razloži naj, kako so povezane živali. Črta torej predstavlja medsebojno povezanost in odvisnost. Ko prvi učenec konča, pristopi naslednji ter ponovi postopek. Če je ta učenec izbral isto žival, ne sme podvojiti njene prisotnosti, ampak uporabi obstoječi kos papirja, ki je že na tabli, in označi novo povezavo. Ta korak

ponavljajte, dokler ne pridejo na vrsto vsi učenci, hkrati pa lahko vsi drugi učenci predlagajo risanje oz. dodajanje drugih črt, ki se jim zdijo primerne glede na pojav novih živali v mreži (npr. štoklje – žabe, netopirji – večje). Tudi vi jim lahko pomagate pri prepoznavanju medsebojnih povezav.

4. korak: Ko končate vizualizacijo mreže soodvisnosti, izberite skupino učencev (npr. pet učencev), izmed katerih vsak dobi eno nalepko s človeško figuro. Vsakemu naročite, naj izbere eno žival, ki je v mreži in od katere smo ljudje odvisni, ter obnjo prilepi nalepko.

5. korak: Učence nato povabimo, da v mreži poiščejo možne primere živali, ki nimajo medsebojnih (neposrednih) povezav z ljudmi. Nato lahko skupaj štejete, kakšno je največje število korakov, ki ločujejo določeno žival od medsebojne odvisnosti s človekom.

6. korak: Zaključite lahko s splošno razpravo o pomembnosti dobrobiti živali in naši soodvisnosti z njimi, ki vključuje tudi našo dobrobit (Strahovnik in Centa, 2020).

Kratka biografska notica

Mary Midgley (1919–2018) je bila izjemno vplivna in pomembna britanska filozofinja, katere delo se umešča predvsem na področje etike, vključno s celim nizom tem in problemov, s katerimi se ukvarja praktična etika (odnos do živali, varovanje okolje idr.). Med drugim je študirala tudi etologijo oz. vedenje živali ter bila ostra nasprotnica teorije Richarda Dawkinsa o sebičnem genu. Skupaj z Elizabeth Anscombe, Iris Murdoch in Philippo Foot je tvorila t. i. oxfordski kvartet, to je skupino filozofinj, ki so se šolale in delovale na Oxfordu in so vsaka zase ter skupaj po drugi svetovni vojni pomembno preoblikovale moralno filozofijo. ◀

Literatura

- Midgley, Mary (1973): The Concept of Beastliness: Philosophy, Ethics and Animal Behavior. *Philosophy* 48, str. 111–135.
- Midgley, Mary (1979): Brutality and Sentimentality. *Philosophy*, 54(209), str. 385–389.
- Midgley, Mary (1981): *Heart and Mind: The Varieties of Moral Experience*. London: Routledge.
- Midgley, Mary (1983): *Animals and Why They Matter*. Athens: University of Georgia Press.
- Midgley, Mary (1996): Can Education Be Moral? *Res Publica*, 2(1), str. 77–85.
- Strahovnik, Vojko (2013): Živalsko vprašanje: med trpljenjem in statusom nečloveških živali. *Dignitas*, 57/58, str. 206–227.
- Strahovnik, Vojko; Centa, Mateja (2020): *Živali in mi – mi kot živali*. Učno gradivo. Projekt Beagle.

